

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ (1860-1920 рр.)

Визначення правового статусу центральної банківської установи завжди було актуальною проблемою правового регулювання банківської діяльності, оскільки вирішальним чином впливало на її функціонування. Історичний досвід підтверджує, що утворення незалежного центрального банку є визначальним принципом структурної організації банківської системи держави. Її створення у ході банківської реформи другої половини ХІХ ст. супроводжувалося виникненням центральних банківських установ, визначенням їх правового статусу і мало свої особливості.

Передусім діяльність центральних банків, які виконували емісійну функцію, врегульовувалася на основі відповідного законодавства. Але в Росії, на відміну від країн Заходу, законодавство урегульовувало діяльність банків майже усіх організаційно-правових форм. У частині відносин центрального і комерційних банків спостерігалася доволі цікава картина. Найбільшого економічного ефекту добивалися ті з них, керівництво яких суміщало посади в товариствах з керівними посадами в Державному банку. Останній намагався, використовуючи договірну форму, включити своїх представників до складу правлінь комерційних банків.

Указом від 31 травня 1860 р. в Російській імперії був заснований Державний банк. Він мав статут, який існував у декількох редакціях. Перший статут Державного банку було прийнято 31 травня 1860 р., а закон про банки, який вперше в історії Російської імперії закріпив загальні правила створення банків та їх функціонування, було прийнято лише через 12 років - 31 травня 1872 р.

Законодавчим шляхом було започатковано створення якісно нової кредитної системи. Знаходився банк у підпорядкуванні міністра фінансів і під наглядом Ради державних кредитних установ. Спеціальна правоздатність центрального банку як суб'єкта права включала те, що банк не мав юридичного статусу і прав центрального банку, лише фактично виконував деякі функції центральної кредитної установи Росії, оскільки з-поміж інших банків більшою мірою контролювався державою. Його правовий статус дещо змінився з кінця ХІХ ст., коли йому було надане право на здійснення емісії кредитних білетів. Саме цей статус забезпечував йому можливість виступати для окремих кредитних установ кредитором останньої інстанції.

Центральні банки на території України створювалися в умовах наявності державності у 1917-1920 рр., коли утворення центральної банківської установи стало важливою передумовою розвитку державності, набуття нею ознак фінансової незалежності, забезпечення стабільності національної валюти.

2 грудня 1917 р. на засіданні Генерального секретаріату було ухвалено законопроект про утворення Українського державного банку, який Мала рада 9 грудня прийняла як закон. У ньому було врегульовано порядок утворення банку шляхом перетворення Київської контори Державного банку Російської імперії в Український державний банк, який мав тимчасово керуватися старим статутом.

Таким чином, у банківських відносинах між Українським державним банком і кредитними організаціями основний уповноважений суб'єкт - зазначений банк,

повноваження якого врегульовані законом від 9 грудня 1917 р. Цим законом визначено, що Державний банк є центральним органом банківського регулювання. Усі місцеві установи банку на території УНР ставали відділами новоствореного Українського центрального банку. Зобов'язаною стороною в даному випадку виступали лише юридичні особи: кредитні організації, банки і небанківські кредитні організації. Усі місцеві установи банку на території УНР ставали відділами новоствореного Українського центрального банку.

У подальшому здійснювалися заходи щодо реорганізації установ Державного банку Росії в установи Державного банку України. Першочерговим завданням було зрівняти Київську контору Українського банку за статусом з Петроградською конторою Російського банку, фактичне здійснення чого розпочалося з 1 лютого 1918 р.

Реорганізація установ Державного банку Росії в установи Державного банку України поставила першочерговим завданням зрівняти Київську контору Українського банку за статусом з Петроградською конторою Російського банку, фактичне здійснення чого розпочалося з 1 лютого 1918 р. Створення Українського державного банку законодавчо жодним чином не врегульовувало його відносини з комерційними банками. Законодавець натомість намагався врегулювати його відносини з іншими центральними банківськими установами.

Український державний банк формувався упродовж першого півріччя 1918 р., а 10 серпня 1918 р. РМ ухвалила його статут. Окрім забезпечення діяльності грошової системи, Державний банк видавав мізерні короткотермінові кредити. На банк покладалося досить незвичайне завдання - контролювати отримані кошти від реалізації майна, що залишилося від воєнного часу. Ці кошти призначалися на покриття видатків уряду.

У радянський період української державності було змінено мету діяльності банків, що змінило і їх правосуб'єктність. Це трапилося тому, що одним із постулатів більшовиків було відмирання товарно-грошових відносин і запровадження найбільш суворого обліку та контролю за мірою праці і споживання. Як інструмент такого контролю розглядався банк - єдиний, крупний, державний, з відділеннями у кожній волості і при кожній фабриці. На підставі декрету "Про націоналізацію банків" усі приватні банки і банкірські контори об'єднувалися з Державним банком. Об'єднаний з колишніми приватними банками Держбанк отримав назву Народного банку.